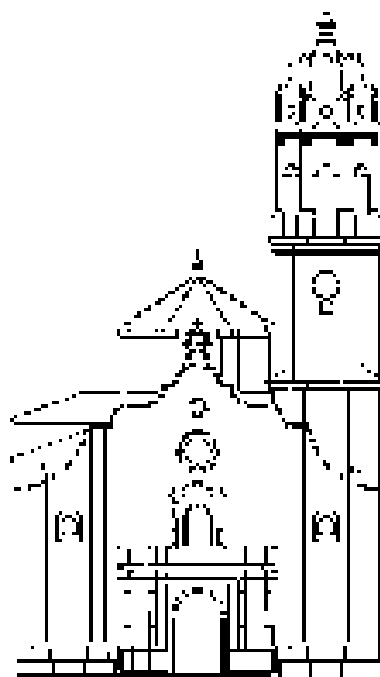

AJUNTAMENT DE LES BORGES DEL CAMP

**X Premi Literari Sant Jordi
1999**

**PREMI
ASSAIG, MEMÒRIES I HISTÒRIA
DE LES BORGES DEL CAMP**

**L'església de
Santa Maria Assumpta
de les Borges del Camp
de
Ferran Jové i Hortonedà**

L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA ASSUMPTA DE LES BORGES DEL CAMP

Ferran Jové i Hortonedà

ÍNDIX

Primeres notícies	5
Pactes per a una nova església o capella	6
Unificació de les Parròquies de Sant Bartomeu i de la Mare de Déu Assumpta	10
Deutes del comú	11
Cap a la fàbrica de l'actual Església de la Mare de Déu Assumpta	12
Contribucions populars: un quinzè per a sufragar les obres	14
Mort de l'empresari Pere Joan Llagostera	19
Benedicció de la nova església	23
Cost de les obres de la nova església	24
Epíleg	26
Apèndix	27

Primeres notícies

La història dels pobles, a Catalunya, va estretament lligada a l'Església Catòlica i, doncs, també a la nostra vila, fins al punt que seria impossible fer qualsevol estudi, breu o extens, del poble obviant aquesta presència secular de l'Església, com a institució i com a espiritualitat.

Segons Dasca, la primera parròquia que va tenir les Borges, més ben dit, la primera parròquia que hi va haver per aquestes contrades, va ser la de Sant Bartomeu de la Quadra, construïda per Ramon de Ganagot, senyor d'Alforja i del seu terme, al segle XII, i ho era, també, doncs, evidentment, de Riudecols i de les Irlles¹. Aquest fet es confirma quan, al final del segle XIV, els prohoms de les Borges decidien construir una capella o església a la vila i per a aconseguir-ho necessitaren la renúncia expressa del senyor de Riudecols i de les Irlles i de la seva gent. Ho veurem aviat.

Assegurava Dasca, a més a més, que "quan els jurats i homes bons de les Borges acordaren construir la parròquia de Santa Maria en el lloc que ocupava la borja major (...) el vicari perpetu de Sant Bartomeu passà a residir a la vila"². Malauradament, el cronista local, no cita en cap moment la font d'on havia exhumat la informació, la qual cosa ens priva de fer qualsevulla comprovació i fins de poder ampliar, com s'escauria de fer, la notícia.

Sense que signifiqui contradir la informació de Dasca, ben al contrari, si de cas més aviat la confirmaria, volem deixar constància d'una notícia que constata la presència d'un prevere, vicari perpetu, que tenia cura dels afers espirituals de l'aleshores lloc de les Borges onze anys abans que es parlés de construir una capella (o potser una església nova), de tal manera que ens resistim a dir "de la primera església" de la vila, tal com s'havia dit fins ara, perquè estem convençuts que la presència del vicari havia de significar que el lloc de les Borges ja disposava d'alguna mena d'esglesiola on celebrava els sagraments i actes religiosos o potser, ves-ho saber, només es tractava d'una simple capella.

La notícia a la qual ens referim, diu que el dia 4 de juny de 1373 l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Clasquerí, manava al "vicario ecclesie de Borgis" o al seu lloctinent (potser el vicari de Sant Bartomeu?) que no procedís contra els jurats i prohoms si encara no havien fet copiar un breviari, tal com havia ordenat el prelat en

¹DASCA. *El Matí*, 30-06-1935.

²Ibídem.

la seva darrera visita pastoral efectuada al lloc, ja que sabia que Berenguer Company, copista de Tarragona, estava completant un leccionari que estarà llest, deia, abans d'un any³.

Sembla prou evident, doncs, que hi havia un vicari. I si l'arquebisbe havia fet una visita pastoral en una data anterior a l'any 1373, si exigia que hi hagués un breviari, o un leccionari, havia de ser perquè hi havia d'haver alguna capella o esglésiola o algun lloc habilitat com a tal i ves a saber si des d'aquesta esglésiola o capella ja es donava servei a les dues parròquies: la Mare de Déu Assumpta i Sant Bartomeu.

Pactes per a una nova església o capella

La lectura d'un Laude de 1384 confirma, a parer nostre, insistim, l'existència d'alguna capella o esglésiola al lloc de les Borges. Segons aquest document de conveni entre Riudecols, les Irlles i les Borges, els darrers pretenien la contribució dels dos primers llocs a les despeses de construcció d'una nova església, cosa a la qual aquells es negaven. El text, però, demostra que els riudecolencs tenien uns drets sobre l'església o capella existent a les Borges, drets que no podien ser d'altres que els que els pervenien de l'antiga parròquia de la Quadra dels Tascals. El cas és, però, que, si hi tenien uns drets, també hi havien de tenir, evidentment, uns deures i d'aquí venia la pretensió dels prohoms borgencs perquè els altres dos llocs contribuïssin a la nova construcció.

Tot això també sembla demostrar que el traspàs del vicari, amb tots els serveis - llevat dels enterraments⁴ - d'una església a l'altra, es devia fer perquè ja hi devia haver el projecte de construir el nou temple.

Però, ¿per què es determinà de fer el traspàs del vicari i construir el nou temple a les Borges, enlloc d'engrandir, si calia, el de Sant Bartomeu? Ens caldrà parlar d'hipòtesis versemblants, perquè la documentació no ens en diu res, però les raons que exposarem ens semblen, no solament versemblants, sinó que també evidents. Pensem en raons estratègiques. Cal tenir en compte que les circumstàncies de creixement del lloc de les Borges eren molt més favorables que les de la Quadra del Tascals i ja aleshores l'avantatjava en nombre d'habitants. Efectivament, les Borges es trobava molt més ben situada de cara a les comunicacions viàries d'aleshores,

³Vegeu: Apèndix núm. 1

⁴DASCA. Lloc citat.

perquè si, per un costat, s'havia començat a edificar a una i altra banda del camí que baixava d'Escaladei, passava per Alforja, les Borges i cap a Reus, seguint cap al port de Salou, per l'altre, no gaire lluny, hi passava el que baixava de Falset. Aquesta circumstància viària afavoria que el nucli borgenc es consolidés més de pressa i es formés una aglutinació veïnal d'una certa consideració, amb 27 focs, equivalents a 135 habitants, la qual cosa contrastava amb la disseminació de la Quadra dels Tascals. I aquesta circumstància treia eficàcia, evidentment, a la gestió dels tascalencs.

Tot això devia influir en l'ànim del vicari perpetu de la Quadra, però sobretot en la decisió dels seus superiors eclesiàstics, i devia ser quan acordaren fer el traspàs dels serveis uns 800 m més cap a orient, a les Borges. De moment només és una hipòtesi, una simple especulació que només es podrà demostrar si s'exhuma nova, i més específica, documentació.

Allò que sembla evident, ja ho hem dit més amunt, és que el *Laude* prova que l'església o capella de Santa Maria, a les Borges, amb el seu corresponent fossar al costat, ja existia d'abans d'aquest document, perquè el dia 24 d'octubre de 1384, data d'una de les primeres reunions que coneixem, destinades a arribar a una avenença entre els afectats, s'aplegaren al lloc de les Borges "in presentia mei dicti Rectoris et Notari et testium subscriptorum, Petrus Myraylles juratus de Rovocollium et de Irlis, constitutos personaliter in cimiterio ecclesie beate Maria de Borgis"⁵, és a dir, que els prohoms de les Borges i els de Riudecols es constituï en personalment al cementiri de l'església de Santa Maria de les Borges. L'expressió no pot ser més evident i és una prova irrefutable que ja existia l'església amb el seu corresponent cementiri.

Demostrat això, seguirem amb el problema plantejat entre els tres llocs o llogarets, perquè el cert és que els prohoms de Riudecols i de les Irlles es trobaren amb l'alternativa de seguir amb la dependència de Sant Bartomeu (ara traspassada a Santa Maria) o bé independitzar-se'n. La decisió no devia ser pas tan fàcil com pot semblar a primera vista. Si decidien seguir amb aquesta dependència es veurien obligats a contribuir d'alguna manera a les despeses de construcció de la nova capella; si hi renunciaven podia significar quedar-se sense serveis religiosos perquè el nombre d'habitants que aleshores tenia Riudecols (8 focs, 40 persones -possiblement junt amb les Irlles) no devia ser suficient com per a tenir un capellà propi. Com que ni els uns ni els altres no volien pledejar i provocar despeses inútils, acordaren cercar el consell i els serveis de dos homes de lleis (possiblement un per cada banda litigant) i foren designats Berenguer de Reixach, de Lleida i Ramon Cervera, de l'església d'Urgell, els quals, després de diverses propostes i sentències, esmenades segons les argumentacions o les protestes de l'una o de l'altra part, van poder arribar a uns acords que les satisfieren totes dues.

La desaparició, ja fa anys, del pergamí original que es guardava a l'arxiu de cal Dasca, no ens permet contrastar la fidelitat del trasllat mecanografiat que es guarda al mateix arxiu⁶, trasllat que, segons alguns entesos té algunes incorreccions,

⁵*Laude*. Traducció feta per Mn. Eugeni Ferré, segons el text llatí, mecanografiat, que es guarda a l'Arxiu Dasca.

⁶Recordem que aquest arxiu ara es guarda, amb el mateix nom, a la Casa de la Vila.

possiblement per dificultat de coneixements paleogràfics de qui el va fer; però és l'únic document que tenim i sobre el seu contingut haurem de treballar.

Bé, els prohoms de Riudecols, possiblement assessorats pel seu senyor, es van decidir per l'emancipació, però una emancipació condicionada a obtenir que el vicari, ara de les Borges, no deixés de prestar els serveis que havien rebut fins aleshores. Una part de la sentència diu que "havent oit les raons de les parts, ordenem les coses escrites a continuació: el vicari (...) de les Borges està obligat anar a celebrar l'Ofici a L'Església de Riudecols de la solemne benedicció dels rams, el diumenge de Rams, i en el dia de Santa Maria de febrer la de les candeles (...) decretem que malgrat l'esmentada sentència, el dit vicari estigui obligat a aquests oficis, tal com ho estava abans i també la benedicció dels rams i de les candeles"⁷. L'expressió, "tal com ho estava abans" sembla que és prou eloqüent per demostrar que el vicari de les Borges (el de Sant Bartomeu, més antigament) ja anava a fer els serveis religiosos necessaris a Riudecols.

De totes maneres, cal dir que hi va haver una primera sentència, a la qual es refereix el Laude, on es dictaminava que el vicari de les Borges no estava obligat a anar a dir Missa els dies de "Santa Maria d'agost, de setembre i de març". Aquesta part, però, queda corregida, en certa manera, per la nova sentència pronunciada pels dos àrbitres que diu que, això no obstant, hi havia d'anar o enviar algú a fer-ho i ordenava, primer, que els de Riudecols estaven obligats a donar la caritat de dos sous el dia de la Candelera, dos el Diumenge de Rams, i tres el dia de la Mare de Déu de Setembre i el de la Mare de Déu de Març. Això, però, només sumava 10 sous i en canvi la sentència (que tornarà a ser modificada) determinava que pels tretze sous "han de comprar i assignar al dit vicari un lloc segur", o sigui un censal. Això deu voler dir que, tot i que no l'esmenta, devien ser també tres sous per la Mare de Déu d'Agost, i aleshores sí que en sumaven tretze. A més a més determinava "que la sentència antiga, llevat del que s'ha expressat més amunt, romanguí en la seva força i valor". Això ho deien els àrbitres el 19 de setembre de 1384.

Els de Riudecols no hi van estar d'acord i en protestaren per mitjà del seu representant, el jurat Pere Miralles (al qual ja ens hem referit), que personalment constituï t al "Cementiri de l'Església de Santa Maria de les Borges", el 24 d'octubre del mateix any i en presència del Dr. Berenguer de Reixach -un dels àrbitres- i dels representants borgencs Antoni Voltes, Guillem Mariner i Arnau Vilagut (els dos primers jurats i el darrer procurador i síndic), a més de les coses que ja s'han referit demanava que la gent de Riudecols fos eximida de "les altres diverses coses que els eren assenyalades de contribuir a les obres de l'Església de la beata Santa Maria de les Borges"⁸. I encara demanaven que es retirés la contribució (abans deia caritat) dels tretze sous i la compra del censal a què els obligava la sentència anterior. Això no agradà als representants borgencs que també en protestaren i demanaren a l'àrbitre esmentat que no recollís les pretensions dels seus oponents riudecolencs. Sembla que aquesta negativa borgenca perseguia un objectiu ben clar i definit, almenys així ho fan pensar les argumentacions posades en boca dels prohoms borgencs: "respongueren i manifestaren que no s'havia de concedir pel senyor àrbitre Berenguer

⁷Laude. El subratllat és nostre.

⁸Laude, p. 3.

de Reixach, el que demanava Pere Miralles, amb tot, si fos concedit, demanaren que els esmentats homes de Riudecols i de les Irlles declarin i renunciïn a l'esmentada Església de Santa Maria Verge i prometin que no posaran cap impediment ni contradiran en el cas que els homes de les Borges obtinguin que la nova església (...) sigui declarada parroquial"⁹.

Aquí l'àrbitre va actuar amb un criteri, diguem-ne salomònic, accedint a les exigències dels riudecolencs de no tributar en res, com ja s'ha dit, ni en la fàbrica ni en l'ornamentació i dictaminava la renúncia d'aquells a tots els drets que poguessin tenir i fins assegurava que als riudecolencs els plauria que la nova església fos declarada parroquial. També rebaixava les almoines que havien de pagar al vicari de les Borges per acudir a la celebració de les misses en les festes esmentades més amunt, reduint l'import a dos sous per cada una de les tres diades de la Mare de Déu (març, agost i setembre), i encara deia que si alguna de les tres diades s'esqueia en diumenge no se li havia de donar res perquè ja hi estava obligat, i ordenava que per aquests sis sous no calia crear cap mena de censal. En canvi sentenciava que s'havia de comprar un censal pels 4 sous de la Mare de Déu del Candeler i del Diumenge de Rams, tot dictaminant que si la Candelera s'esqueia en diumenge només s'havien de pagar 12 diners (o sigui 1 sou).

A aquesta sentència s'avingueren totes dues parts. La gent de Riudecols i de les Irlles l'aprovaren en una reunió celebrada a la plaça de Riudecols el 28 d'octubre, en presència de Ramon Oriol, prevere d'Alforja, de l'àrbitre Berenguer de Reixach i d'Arnau Vilagut, procurador i síndic de les Borges. Pocs dies després, el 7 de novembre, l'aprovaven els borgencs "personats dintre del Castell de les Borges, en el qual lloc els jurats i homes bons de les Borges tenen pensat de construir l'esmentada capella"¹⁰.

Així va ser com els de Riudecols i de les Irlles es veieren alliberats de contribuir a una església que no era la seva, almenys que no ho seria d'aleshores en endavant, i els de les Borges es veieren descarregats dels drets que històricament havien compartit amb els seus veïns de ponent. A partir d'ara, uns i altres podrien obrar amb més llibertat.

Cal suposar que les obres de la nova capella o església devien començar ben aviat, però ja, com a mínim, devia ser dintre de l'any 1385. No en tenim cap més notícia; no sabem ni quan temps van durar les obres, ni l'any que va ser beneïda, ni el seu estil arquitectònic... no en sabem res més.

⁹Ibídem.

¹⁰Vegeu: Apèndix núm. 2

Unificació de les Parròquies de Sant Bartomeu i de la Mare de Déu Assumpta

La vila de les Borges va anar creixent i, amb un nucli més compacte, i possiblement murallat, oferia més seguretat. Tot això, d'alguna manera, augmentava la seva força, ben al contrari del què passava a la Quadra dels Tascals que, amb la seva estructura física disgregada, amb masos aïllats els uns dels altres, veia restringida la seva eficàcia en tots els aspectes, tant els religiosos, com els socials i humans. Això significava que mentre la parròquia de la Mare de Déu Assumpta anava prenent cada vegada més força, la de Sant Bartomeu l'anava disminuint. La primera conseqüència, ja ho hem vist, va ser el trasllat del vicari i el procés s'anirà accentuant en anys a venir i arribarà a perdre fins i tot els enterraments i deixarà de ser parròquia per convertir-se en una simple ermita.

Efectivament, cap a l'any 1735, després d'alguns anys de negociacions, portades amb eficàcia i bon tacte per mossèn Josep Grau, prevere i vicari perpetu de la vila, s'aconseguia la unió de les dues parròquies, és a dir, la Mare de Déu Assumpta s'annexionava la de Sant Bartomeu, que deixava definitivament de ser parròquia i es convertia en l'ermita de les Borges del Camp i aviat perdria fins i tot la titularitat per esdevenir de la Mare de Déu de la Riera.

Obtinguda la vènia de l'arquebisbe, que consumava definitivament la unificació de les dues parròquies, el primer gest de sobirania que se'ls ocorregué als prohoms que regien la vila aleshores, va ser enderrocar els murs del fossar de Sant Bartomeu, traslladant a la vila l'artística i històrica creu gòtica que presidia aquell cementiri tascalenc, creu que plantaren a l'entrada de la vila, possiblement a l'indret que ara coneixem com la plaça de Sant Antoni. Aquest gest, superb, d'autoritat va estar a punt d'engegar en orris tot allò que la bondat i el bon tracte de mossèn Josep Grau havia aconseguit amb paciència i anys de negociacions. Aquest acte va ser condemnat i rebutjat pels veïns de la Quadra, els quals, ofesos i indignats per l'actitud prepotent dels borgencs, que obraven abusivament, com si aquella avinença entre dues parròquies, més que un pacte amical fos un dret de conquesta, van demanar a l'arquebisbe, com a senyor i baró que era de tot el terme, que els retornés a l'estat anterior, és a dir, la sobirania i la llibertat d'acció del seu territori, per tal de seguir regint-se amb independència respecte de les Borges.

Novament, la bona gestió i el bon tacte de mossèn Grau -la disposició del prelat també hi devia ser favorable- aconseguí pacificar els ànims dels tascalencs que s'avingueren a la unificació, posant-hi unes mínimes condicions, com va ser el canvi d'ubicació de la creu del Fossar de Sant Bartomeu, que va ser traslladada al sector meridional de la vila (on encara és ara), a la confluència del camí de Riudoms amb el de Riudecols o de la Quadra per tal que, d'aleshores en endavant, els cossos dels difunts de la Quadra, en ser enterrats, fossin rebuts allí on hi havia la creu i després

dels corresponents oficis fúnebres eren sebollits al cementiri de la parròquia de la Mare de Déu Assumpta¹¹.

Passat aquest lamentable episodi de la història local, sembla que ja es començava a pensar en l'ampliació de l'església. Sense cap mena de dubte hi devia haver diversos factors que ho feien aconsellable. Un dels quals devia ser la vellura de la que hem vist suara, començada cap al 1385, és a dir, que ja se n'anava cap als quatre segles d'existència. Un altre de tant o més important devia ser que s'havia quedat petita. Pensem que, com ja s'ha dit al seu lloc, les Borges, al final del segle XIV només tenia 27 focs i ara, el 1750 havia passat a comptabilitzar 120 cases, 125 el 1773 i 796 habitants el 1787¹². És evident que tots dos factors, en conjunt o per separat, podien justificar la necessitat de construir un nou temple.

Deutes del comú

Però aquesta necessitat topava amb un contratemps importantíssim: el secular endeutament de la vila. Els anys anteriors a l'annexió de la parròquia de Sant Bartomeu la vila arrossegava una greu càrrega de censals per deutes provocats per les fortes càrregues impositives a què havia estat sotmesa (com per tot arreu) per a fer front als allotjaments, al proveïment de soldats, als bagatges, etc., càrregues que arrossegava endarrerides de més de dos-cents anys.

Efectivament, el 1752 la vila declarava tenir un volum de deutes acumulats que ascendia a 19.756 lliures i 5 sous¹³. Per tal d'intentar saldar aquest voluminós deute, acordaven aplicar-se un tall de 500 Ll. anuals, que un any serviren per a lluir censals i l'altre per a pagar pensions. És prou evident que aquest tall només era un gest de bona voluntat vers els creditors, però que, a la pràctica, havia de servir de ben poca cosa perquè només les pensions que havia de pagar cada any ja importaven 602 Ll. 6 s., de manera que l'endarreriment encara s'hauria anat fent més gros. Però, com que era un estat d'endarreriment general, hi va haver una reial reducció i les pensions, insistim, les pensions, a la vila, van quedar reduïdes a 361 Ll. 8 s. Tot i això, l'afer de les pensions i dels lluïments de censals encara s'allargà uns quants anys més i encara es denoten problemes d'aquesta índole cap a l'any 1775, però sembla que ja devien ser casos, sinó esporàdics, sí, almenys, força més reduïts.

¹¹DASCA, *El Matí*, 30-06-1935.

¹²JOVÉ. *Toponímia*, p. 23.

¹³JOVÉ. Lloc citat, p. 33.

Cap a la fàbrica de l'actual Església de la Mare de Déu Assumpta

Ja s'havia iniciat el darrer quart de la divuitena centúria, l'estiu de 1777, que documentem les primeres gestions encaminades a la construcció de la nova església. Què feia possible, ara, la nova fàbrica?

Dasca, que feia avançar les obres a l'any 1773 i les feia acabar el 1777, insinua que hi influí la presa de possessió de mossèn Josep Bonet, nat a la vila, com a vicari perpetu de la parròquia¹⁴. Sense descartar aquesta possibilitat, ens cal dir que, aquest fet solament, no ho hauria fet possible si no hi haguessin hagut unes altres raons d'índole econòmica que afectaren tot el país¹⁵.

Sabem que ja s'interessaven per la construcció d'una nova església en temps de mossèn Josep Grau (1735) i tots els vicaris que el van succeir, tal com deia Dasca en alguns del seus escrits, però la primera notícia que s'hi refereix seriosament, és una carta sense data -possiblement de primers de juliol de 1777-, dirigida a l'arquebisbe, monsenyor Joan Lario i Lancis (encara que no hi figura el seu nom). En aquesta carta, signada per mossèn Josep Bonet, vicari, per Joan Sardà, batlle, i pels regidors de l'ajuntament i els administradors de la nova església, abans de demanar-li permís per a edificar-la, l'assabentaven que havien tret "al publico subasto el Arriendo del quizenno por el tiempo de quatro años aviendole rematado al mayor Postor" per la quantitat de 8.375 Ll. i igualment l'assabentaven que pel mateix sistema de subhasta pública havien concedit "el hazer la dicha nueva Iglesia Principal, y otra de interina, junto con la Badia, y se ha rematado al Maestro Albañil, que por menos cantidad de dinero se ha obligado à hazer toda la dicha obra, (qual Maestro à sido Pedro Juan Llagostera de la Villa de Reus)" el qual es comprometia a fer-ho tot per 15.450 Ll.¹⁶.

És evident que, si l'informaven d'aquests importantíssims acords, i ho feien com un fet ja consumat, havia de ser perquè, prèviament, ja hi havia hagut uns contactes, personals -possiblement en comissió-, o epistolars, prop de l'autoritat eclesiàstica i baró de la vila. Nosaltres ens inclinem per la primera possibilitat perquè si la gestió s'hagués fet per escrit possiblement n'hagués quedat alguna mostra documental. Però és que aquesta carta, a més a més, tira per terra algunes dades de la nota biogràfica, referent a mossèn Josep Bonet, que figura a Cronologia Parroquial, quan diu: "D'acord amb la Universitat i amb la vènia del Prelat, emprengué [mossèn Josep Bonet] per obra vila la construcció de la nova Església. L'obra durà prop de quatre anys, restant acabada l'any 1777"¹⁷. Res d'això no és cert i ens estranya que ho hagués pogut escriure, amb tanta fermesa, el volenterós

¹⁴DASCA. *Cronologia parroquial*, p. 5 i *El Matí*.

¹⁵SOLDEVILA. *Hist. Cat.* ps. 1208-1209.

¹⁶*Obres de la Nova Església*, f. 1r. AHAT. Caixa núm. 6, lligall núm. 29. (Tota la informació, mentre no es digui al contrari, serà d'aquesta documentació, de manera que només indicarem el núm. de foli)

¹⁷DASCA. *Cronologia*, ps. 5 i 6.

cronista, refiant-se només dels comentaris que devia sentir dels vells de la vila i de la data que figura a l'angle oriental de la façana, que no és pas la data de conclusió i benedicció, sinó la de l'inici de les obres. Dasca també parla, al mateix lloc, que "Ultra els molts donatius particulars de diner i de jornals de tot el poble, els llegats dels Reverents Grau i del Dr. Reixach, és de remarcar l'esplendidesa en que protegiren l'obra les famílies Vall i Martorell". Volem ser prudents i només direm que res no hem trobat de donatius de particulars, ni dels dos mossens que expressament esmenta el cronista, ni de les famílies de Vall i Martorell. Res de tot això no figura als llibres de comptes, ja ho veurem més endavant, i cal creure que si hi haguessin estat, d'alguna manera els hauria recollit la documentació. La part que es refereix a l'obra de vila és l'única que té alguna mena de versemblança, però no en el sentit que expressa Dasca, que s'emprengué per obra de vila, sinó que la participació dels vilatans, si hi va ser, només devia anar destinada a algunes tasques determinades. Ho intentarem demostrar més endavant.

Bé, fet aquest incís, i tornant a la carta, direm que els prohoms de la vila ja preveïen que el total que s'hauria de pagar seria superior al pressupost de 15.450 Ll, presentat per l'empresari Pere Joan Llagostera, perquè aquell pressupost només es referia a l'obra de fàbrica de l'església i campanar, de l'abadia i de l'església interina i calculaven que "junto con lo que se abrá de pagar, por terreno, casas, carreteras, aumento de dicha obra, y por el Alquiler de una Casa decente para el dicho vicario, ascenderá, segun calculo prudencial, à la cantidad de diez y ocho mil libras" (f.1r.). (Ja veurem més endavant com el càlcul dels prohoms de la vila va resultar gairebé exacte).

Després de fer totes les exposicions i dels acords pertinents, demanaven "à V.S. Illma. se digne concedernos el permiso y facultat para empezar à hazer la dicha nueva Iglesia Principal, y la Interina" i també li demanaven "permiso, y licencia, para que podamos en los dias de fiesta trabajar sin escrupulo, aquello que convenga, y sea necesario por toda la dicha obra" (f.1r-v.). Encara, en un "Otro si" al final de la carta, demanaven al prelat "se digne favorecernos con la caridad que à V.S. Illma. mas bien le pareciere, para hacer con mas brevedad la dicha nueva Iglesia, y dar mas pronto el culto Divino à Dios con mayor descencia" (f.1v.).

Sobre aquesta col.laboració d'obra de vila, només sabem que va ser autoritzada pel prelat, però no n'hem trobat cap més referència, llevat de la menció que en fa Dasca, com hem vist, a Cronologia Parroquial. Si hi va ser, no sabem pas en què va consistir, però no seria gens estrany que el treball dels borgencs hagués estat dedicat a l'enderrocament de l'església vella, a l'obertura de valls per als fonaments de la nova i a l'enderrocament del fossar i trasllat dels cadàvers. Consti que només és una hipòtesi, sense cap mena de document que ho confirmi.

La resposta que féu monsenyor Joan Lario i Lansis, en forma de decret, és datada el 19 de juliol de 1777. El prelat accedeix a gairebé totes les demandes que li feien els prohoms de la vila, amb mossèn Josep Bonet, llevat d'una; però en canvi trobem que els concedeix dues coses a les quals no al.ludeix la sol.litud. Vegem-ho: "Por este n[uest]ro Decreto y su tenor damos permiso y licen[ci]a para que con arreglo à lo expuesto en d[ic]ho Mem[oria] se pueda construir y construirá la nueva Iglesia y Abadía en aquel lugar y sitio que se huviese acordado por la maior parte de Vecinos

de d[ic]ho Lugar, â cuio fin damos licen[ci]a (...) al R[everendo] Vicario para que con arreglo á lo prevenido en el Ritual Romano pueda colocar, y coloque en la referida nueva fabrica la primera piedra en aquel Lugar destinado p[ar]a ello" (f. 1r. i 2v.). Aquest és un aspecte que no inclou la carta que coneixem, cosa que posa en evidència que hi manca documentació, entre la qual també el "Memorial" al qual al.ludeix monsenyor Lario. També autoritzava que "guardandose la devida decencia, se pueda derribar, y derribe la Iglesia vieja à fin de emplear los materiales, y despojos en la nueva", però amb la precisa condició "que antes deberá prepararse un lugar, comodo, decente y proporcionado, para que los Vecinos de d[ic]ho Lugar puedan asistir à las funciones Eclesiasticas y oir con comodidad el S[an]to Sacrificio de la Misa" (f. 2r.). Tampoc aquest aspecte no figurava a la sol.licitud de la vila. El decret autoritzava que es pogués treballar els dies festius (no es refereix als diumenges, però es devia considerar que hi quedaven inclosos), però "a excepcion de aquellos en que por razon de su grande y especial solemnidad se hiciere menos visto el trabajo â conocim[ien]to y cargo del R[everendo] Vicario", recomanant, però, que s'havia d'oir Missa abans de posar-se a treballar. Insistim, però, que tota la feina que es va fer per obra de vila la desconeixem, perquè no en parla cap altre document. Res no respon sobre la demanda que se li feia com a una possibilitat de concedir una aportació econòmica "caridad", diu el document, per a col.laborar a les despeses de les obres de construcció. Si de cas ho va arribar a fer més tard -cosa que dubtem- no consta enlloc.

Contribucions populars: un quinzè per a sufragar les obres

Els prohoms de la vila posaren mans a l'obra i ja aquell any 1777, foren designats els dos elets que havien de cobrar el primer termini del quinzè que havia de servir per a pagar les obres, Van ser elegits Jacint Ciurana, que s'encarregà de cobrar 900 Ll. 16 s. 8 d., i Joan Boronat, que cobrà una partida més grossa, 1.192 Ll. 18 s. 4 d. Totes dues partides sumaven, doncs, el 25% del que pertocava recaptar els primers quatre anys, o sigui, 2.093 Ll. 15 s. Com que els comptes no els van passar fins més tard, no podem pas afirmar que ho cobressin tot, íntegrament, dins el mateix any. Per al segon any del quinzè, 1778, foren designats elets Josep Munter i Salvador Roig que, entre tots dos, recaptaren les 2.093 Ll. 15 s. corresponents: 1.043-15 el Josep Munter i 1.050 el Salvador Roig (p.36). Desconeixem, també, si el van cobrar dins del període voluntari corresponent. I si ho desconeixem és perquè els uns i els altres no van

començar a passar comptes fins el març i l'octubre de 1779, segons les notícies que trobem de les èpoques de pagament.

Efectivament, les primeres informacions d'èpoques que fan referència a la liquidació de deutes són datades el 17 de març de 1779, és a dir, un any i mig després d'haver-se iniciat -almenys en teoria- les obres, o, cosa més probable, després d'haver-se celebrat la festa de col·locació de la primera pedra. En aquesta data, Pere Joan Llagostera, l'empresari reusenc, d'acord amb la informació que tenim, rebia la primera paga per la feina feta, paga que importava 1.676 Ll. 16 s. 5 d. (p.17).

Cal dir que l'endarreriment en començar a passar comptes no sembla pas que fos degut a qüestions de morositat, més aviat creiem que la raó del què ara ens sembla un endarreriment no fos pas tal cosa, sinó que més aviat es tractava d'un procés absolutament normal perquè l'obra de fàbrica no hagués començat, en realitat, fins ben entrat l'any 1778. Hi ha diverses raons que sembla que avalin aquesta possibilitat, raons que intentarem demostrar. Començarem remarcant que els primers pagaments a l'empresari Pere Joan Llagostera s'anaven efectuant per terminis separats de 5 a 7 mesos, llevat de la liquidació final que no es va fer fins passats dos anys i dos mesos després d'haver estat beneïda la nova Església, la qual cosa cal interpretar com a una mesura prudencial de seguretat per a tenir temps de comprovar, els administradors de l'obra i les autoritats de la vila, que la fàbrica havia estat ben feta.

Encara hi ha uns altres aspectes que cal considerar i analitzar. No hem d'oblidar que, abans de començar l'obra definitiva, es va haver de construir una església interina -potser només habilitar algun local- i que un pic feta (o habilitada) es devia començar a enderrocar l'església vella, cosa que devia comportar alguns mesos de feina, perquè es devia fer a cop de pic, pedra a pedra. I encara, un pic enderrocada, es devia procedir a l'explanació del terreny que havia d'ocupar la nova planta i l'obertura de sèquies per als fonaments. (Possiblement en totes aquestes feines devia ser on es devia esmerçar molta de l'obra de vila, només treballant els diumenges i festes). Fet i fet, doncs, l'obra principal de l'Església no es devia començar, com a molt aviat, fins a la segona meitat de l'any 1778. Tot això sembla provar que no hi va haver endarreriments anormals en les primeres liquidacions, sinó que van seguir un procés ben normal.

Deu dies després del primer pagament que hem vist fer a l'empresari, és a dir, el 27 de març, es passaven uns altres comptes de menor consideració, però, a través de les seves anotacions, trobem informacions prou interessants: sabem que es pagaven 35 Ll. 10 s. "per la festa de posar la primera pedra de la Iglesia" (p.35) (festa que es devia celebrar, tal com indica la pedra commemorativa que hi ha al caire del campanar, a la banda oriental de la façana, el 14 de setembre de 1777). Creiem que l'import és prou considerable i ens fa pensar en la celebració d'una festa que devia ser força lluïda. A la mateixa data es pagaven despeses "per la Planta de la Iglesia", o sigui, els plans, i "per nou dias á Jaume Subietas per anar a buscar lo frare per fer la planta"; a Francesc Mariner "per lo Pati" i a Josep Garreta també "per lo Pati per a fer la Iglesia interina"; i encara, el mateix dia, es pagaven despeses per calç; per posar edictes a Reus, Tarragona i Valls, relacionats amb la nova església; per a adobar l'església interina (això vol dir que l'havien fet molt precària) i pel llibre de comptes que van haver de fer servir en endavant.

Set mesos més tard, el 17 d'octubre, s'enregistrava una segona liquidació a Pere Joan Llagostera, per un import molt similar a l'anterior: 1.678 Ll. 17 s. Aquell mateix dia es pagaven 15 Ll. "per lo gasto del frare que feia la planta"; 7 Ll. al "Mestre de la Iglesia de falset per visurar [l']obra de la Iglesia"; 266 Ll. "per terreno de la Iglesia nova, y per la llucio de dos Censals que feyen los Patis de la Iglesia interina". Una part d'aquestes 266 Ll. -no sabem quin import perquè l'assentament no ho especifica- les cobraren Jaume i Josep Ferrer¹⁸, que eren els propietaris del terreny al qual es fa referència. Encara es pagaven més despeses aquell dia: 48 Ll. per despeses de notaris; 42 pel lloguer de dos anys de l'Abadia i 36 Ll. 8 s. "per alsar lo Campanar y adobar lo Relotge".

Aquestes relacions de comptes passats, tot i que són malgirbades, després d'ordenar-les degudament, almenys en la mesura que ens han permès les diverses anotacions, cosa que ens ha costat Déu i ajut, ens han proporcionat una interessant informació que, analitzada atentament, ens permet fer diverses interpretacions sobre el procés de fabricació que intentarem resumir.

Primer que res cal dir que trobem que es van pagar 77 Ll. 2 s., en total, per la planta de l'Església, o sigui, pels plans. Aquest import es va pagar a un frare, del qual ignorem el nom, que devia ser arquitecte. Aquest fet també contradiu la informació de Dasca, que es troba a Cronologia Parroquial quan, referint-se a mossèn Valentí Reixach, vicari perpetu de la vila, diu: "Fou un gran entusiasta i protector de la nova església devent-se a ell els croquis de la mateixa"¹⁹. Un croquis només és un dibuix fet a llapis i, doncs, com a molt, podria ser que sobre aquest esbós de mossèn Reixach el frare s'inspirés per a fer els plans. Sí que podria ser, però no ho trobem gaire creïble. Encara la presència, que serà reiterada, del mestre d'obres o constructor de l'Església de Falset, la interpretem com una mesura de control d'un tècnic en aquesta mena de construccions. No estem tan segurs d'interpretar l'expressió "per alsar lo Campanar" a no ser que es referís al fet d'haver començat a aixecar el segon cos del cloquer, el vuitavat, que potser ja pujava per sobre l'alçada de la façana de l'Església. Les despeses que trobarem durant sis anys pel lloguer de l'Abadia, pagades a Salvador Roig a raó de 21 lliures cada any, ens fa pensar que la casa que va fer de rectoria aleshores, mentre duraren les obres, era justament on ara hi ha la Casa de la Vila, casa que molts vam conèixer amb el nom de ca la "Francisqueta" Jordi, la mare del Salvador Sanahuja, dit Salvador Roig (possiblement descendent d'aquell que hem vist abans). N'estem gairebé segurs, tot i que la casa haurà sofert algunes reformes posteriors, com la de l'any 1855, tal com figura a la clau de volta de la portalada.

Fet aquest resum (en un incís que no podíem, ni volíem, obviar), direm que no tornem a trobar cap més relació de pagaments fins el 6 de maig de 1781, o sigui que hauria passat un any i mig sense enregistrar cap mena de pagament de despeses esmerçades en les obres. No tenim elements de judici per a poder justificar aquest

¹⁸Aquests dos borgencs havien de ser avantpassats de la Remei Ferrer, la Remeieta, avui reclosa a la Residència de Vells, propietària encara de la casa que hi ha tocant al Cementiri Vell, que devia ser la resta del terreny que va quedar després de fetes les obres, i del Joan Pàmies i Ferrer, el Joan de ca la Cinta, descendent de la mateixa família, per l'ala materna.

¹⁹DASCA. *Cronologia Parroquial*, p.

parèntesi. No sabem què devia passar, però no seria estrany que les obres haguessin romàs aturades una temporada.

Tenim una notícia datada l'1 de gener de 1780 que podria aclarir una mica les coses. D'aquesta data és una sol·licitud que signaven mossèn Josep Bonet, com a Vicari, el Batlle Anton Martorell i els regidors Salvador Roig i Josep Borràs, assabentant l'arquebisbe, monsenyor Joaquim de Santiyán -que havia pres possessió de la mitra tarraconense el 15 de maig de 1779, però que no hi feia l'entrada fins el 19 de setembre següent²⁰, que estaven construint una nova església i li suplicaven "la licencia para la continuacion de dicha fabrica, con el permiso de mudar el Cementerio en mas comodo lugar del que se halla, por ser asi conveniente por dicha planta" (p. 5). El permís va ser concedit amb data 28 de febrer -en una simple nota al mateixfull de la sol·licitud- i aquest ha de ser, sense cap mena de dubte, el motiu d'aturar uns quants mesos les obres, mentre durà el trasllat del cementiri.

El dia 6 de maig de 1781, doncs, es feia una tercera liquidació de despeses, la partida més important de la qual se l'enduia, evidentment, Pere Joan Llagostera que, segons l'època de rebuda, cobrava 2.913 Ll. 11 s. 1 d., les quals, segons els lliuraments dels elets, desglossariem així: Francesc Pujol li pagava 1.014-2-9, Isidre Borràs 873-8-4 i Anton Martorell li feia a mans la mota més grossa, amb 1.026 Ll. Aquell mateix dia també es pagaven unes altres coses: pel rellotge (sense que aclareixi cap mena de detall) 1 Ll. 11 s.; "per buidar lo fosa per poder pasar lo Carro" (possiblement es refereixen al trasllat de les restes del fossar més antic cap al que acabaven de fer), 5 Ll. 11 s.; per calç a Macià Vall, 2 Ll. 4 s., i pel lloguer de l'Abadia, 21 Ll. No estarà de més que recordem, tal com hem vist suara, que el permís per traslladar el cementiri s'havia demanat el gener de l'any anterior, cementiri que va quedar instal·lat a tocar de l'església, a la seva ala oriental i encara el varem conèixer nosaltres com el Cementiri Vell.

Per aquests resums comptables podem anar seguint el procés de construcció de l'obra de fàbrica de la nova Església i altres esdeveniments que s'anaven produint, motivats per l'obra. En la liquidació del 21 d'octubre del mateix any, el constructor rebia 1.216 Ll. 16 s. 10, que li havien liquidat els elets i col·lectors de la manera següent: Jacint Ciurana 199-12-6; Joan Boronat 250; 149-18-2 Salvador Roig; 246-11 de Francesc Pujol; 200 de Josep Munter i 175-15-2 que li entregava Isidre Borràs. Les despeses menudes eren per viatges i diligències diverses, però remarcaríem les del mestre d'obres de l'Església de Falset i la partida més grossa, de les petites, que muntava a 24 Ll. 12 s. 9 d, que eren "per la padrera y lo frare per a visurar la Iglesia" (ps. 42 i 43). Lamentablement, aquesta partida referent a la pedrera no és gens explícita i no ens permet saber on era la pedrera, ni a què anava destinada la pedra, ni si la portaven en brut o ja treballada... res, no indica res més.

El dia 15 d'abril de 1782 trobem un nou lliurament en efectiu a Pere Joan Llagostera. Són unes anotacions que trobem per duplicat a les pàgines 17, 44 i 45, de tal manera que, de cop, havíem cregut que eren liquidacions distintes i havíem estat a punt de comptabilitzar-les dues vegades. Tot plegat l'empresari rebia 620-12-6, 320 de Joan Boronat i 300-12-6 de Jacint Ciurana. (ps. 44 i 45).

²⁰MORERA LLAURADÓ. *Tarr. Crist.* v. 5, ps. 435/436.

Pels comptes d'aquests dies ens assabentem de l'inici d'un plet contra un tal Josep Ciuret que es resistia a pagar la part del quinzè que li corresponia. Efectivament, entre les partides que pagava aquell dia Jacint Ciurana, en trobem una que diu: "ha pagat a Salvado Roig per lo lloguer de la casa y altres coses so es una requesta contra lo ciuret y un prego", i tot plegat muntava 22-7-6. Com que sabem que el lloguer de l'Abadia era de 21 lliures, la requesta i el pregó feien la resta. Són les primeres despeses d'un plet que sabem que va existir, però no en tenim informació, llevat de les notes de despeses que anirem trobant. Aquell mateix dia, l'elet Salvador Roig pagava despeses en aquest mateix sentit: "per un full de Paper sellat per a fer gastos a Josep Ciuret". I encara es liquidava una partideta de 4 Ll. 10 s. (p. 41) a l'empresari Pere Joan Llagostera, que devia ser un extra no inclòs al pressupost global de les obres, possiblement relacionada amb el trasllat del cementiri, i no descartem que es referís a la paret que feia de façana "per lo compliment de la Paret y cals de Joan Marine". A la mateixa liquidació es troba una petita partida de 15 s. que s'havien pagat "per fer posar dos vegades un Paper y fer fer la crida per a arendar lo quinze"; i encara es pagaven 3 Ll. "per aver fet lo gasto al Mestra per a judicar la obra, per sis dias" (p. 44). Suposem que s'ha de referir al mestre d'obres de l'Església de Falset, però no ho especifica.

No s'enregistra cap mena de pagament durant els vuit mesos restants de 1782, de manera que la pròxima liquidació no es va fer fins el 17 de gener de 1783, dia de Sant Antoni. Aquell dia l'empresari reusenc cobrava 1.017-1-1. De l'elet Francesc Boronat en rebia 291-0-10; 585-0-3, de Josep Munter i Salvador Roig li'n lliurava 141. El mateix dia es pagaven despeses per l'arrendament del quinzè (pregons i altres diligències), 15 s.; per sacs per al col·lector, 2 Ll. 16 s.; per lloguer de l'Abadia, 21 Ll., i per despeses del plet del Ciuret 20-7-6 (p. 45). Déu ni do!

Sabem que, paral·lelament a les obres de l'Església, s'havien anat fent les del nou Cementiri (insisteixo, el que tothom ha conegut com a Cementiri Vell) de la Parròquia. Doncs bé, el dia 16 de març de 1783, mossèn Josep Bonet, com a vicari perpetu, conjuntament amb el batlle Francesc Boronat i els regidors de la vila, sol·licitaven permís a l'arquebisbat (aleshores la seu era vacant per mort de l'arquebisbe de Santiyán) per beneir el nou fossar, bo i recordant al Vicari general que tenien tots els permisos corresponents per a la seva construcció i manifestant-li que el cementiri reunia totes les condicions requerides, és a dir: "han fabricado un nuevo Cementerio, con la devida forma, con paredes de cal, y Canto, bastantemente elevadas, y sus correspondientes puertas, con su sarrejo [sic]" (p. 7). La resposta del Vicari General, mossèn Foguet, molt lacònica, i aprofitant el marge de la mateixa sol·licitud, porta data del 29 de març i només deia: "Como lo piden y damos Com[isio]n para todo al nombrado Vic[ari]o D[o]n Joseph Bonet". Tot fa pensar, doncs, que aquell nou fossar no va arribar, per poc, als cent anys: noranta-nou i un parell de mesos, per ser més exactes. (Recordem que la benedicció del Cementiri actual es va fer el dia de Sant Blai -3 de febrer-, de 1882 i el 28 del mateix mes s'hi feia el primer sebolliment²¹. Bé, fet aquest incís sobre el Cementiri Vell, ara ja desaparegut pràcticament del tot, seguirem amb les obres de l'Església.

²¹JOVÉ. *Resum històric i anecdotari d'un segle d'existència del Cementiri Municipal*. Opuscle. p. 7.

Mort de l'empresari Pere Joan Llagostera

El dia 13 de juliol de 1783 trobem una entrega d'efectiu a Pere Joan Llagostera, per un import de 511-12-6, de mans del col·lector Francesc Boronat, sense cap més anotació de pagament (p. 17). Però en un lliurament que figura amb doble data -13 de juliol de 1783 i 24 de febrer de 1784-, l'elet Jacint Ciurana anotava una liquidació amb el text següent: "ha pagat a Josep Llagostera Impresari" i anotava 379 Ll. (p. 46). Sembla que aquest assentament ha de correspondre, doncs, a la segona data. Sigui com sigui, l'assentament ens informa que havia canviat l'empresari, però no ens diu el per què del canvi. El sabrem de seguida.

Efectivament, amb data 14 de juliol de 1783, o sigui, l'endemà mateix del darrer pagament que consta a nom de Pere Joan Llagostera, es signava una nova acta d'encarregament per la part de l'obra que faltava acabar, acta que es feia en poder del notari Josep Vidal, d'Alforja i que, malauradament, només coneixem per la referència que se'n fa al text. La part de notícia que ens ha arribat diu: "Nota que Josep Llagostera per averse Mort Son Ger[mà Pere Joan] llagostera Impresari de la Iglesia, Badia y Campanar de la [Vila de las] Borjas, se ha encarregat de fer tota la sobra dita obra de Igle[sia, Badia y] campanar com consta en la Planta y Perfil de la Planta (...) fet dia 14 de Juliol de 1783" i la part que encara faltava fer es consignava "per lo preu de fer dita obra de 6.982 Ll. 9 s. 8 d." (p. 33).

Si el darrer pagament que es va fer a nom de Pere Joan Llagostera hem vist que s'assentava amb data 13 de juliol i l'endemà, 14, ja s'encomanava la continuïtat de l'obra al seu germà, és del tot evident que les 511-12-6 ja no les va cobrar el Pere Joan o bé, el què és més probable és que les hagués cobrat, però en una data anterior, sense enregistrar-les, i ara, per tal de deixar els comptes clars, les anotessin per saber la part del pressupost inicial que quedava pendent i assignar-la al seu germà Josep²².

No sabem quina va ser la part que va haver d'acabar el nou empresari, però si tenim en compte que havien començat l'any 1778 (gairebé amb tota seguretat), les obres ja duraven quatre anys i mig. Per altra banda, sabem que es van beneir al pic de dos anys i dos mesos, si fa no fa. Això ens fa pensar que hi devia haver construït, pel cap baix, dos terços de l'obra. Si prenem com a referència la part del pressupost que s'havia de pagar al nou constructor, arribem gairebé a la mateixa proporció. Efectivament, d'acord amb els comptes que hem pogut treure, el Pere Joan Llagostera va arribar a cobrar 9.635 Ll. 7 s. 5, que vindrien a ser el 62'3% del total del pressupost inicial.

De les 6.982 Ll. 9 s. 8, que se li consignen al Josep Llagostera per a concloure l'obra, trobem que se li n'havien liquidat, segons les diverses èpoques a les quals es fa

²²Pere Joan Llagostera havia mort a Reus, el dia 7 de juny anterior, on va ser enterrat. "als 7 de dit mes y any en la Sepultura de Sn. Joseph de la Parroquia fou enterrát lo Cadaver de Pere Joan Llagostera Mestre de Cases fill de Salvador Llagostera y de Thecla Marsal conjuges, no feu testament" (*Llibre de òbits de la Parrochial de St. Pere de la Vila de Reus, començant en lo mes de Janer del Año 1776 sent Prior lo Dr. Joan Cases natural de Reus*. Llibre núm. 10, foli 217. 7 de juny de 1883. Arxiu de la Prioral de Sant Pere de Reus.

referència, en dates del 14 de juliol ja esmentat, el 24 de febrer de 1784 i 9 de gener de 1785, un total de 2.749-16-8 (p. 33), en lliuraments que havien fet Jacint Ciurana, 379 Ll., Joan Boronat 1.048-2-6, Anton Martorell 969-2-7, Francesc Boronat 227-5-7 i Francesc Pujol 126-6, les tres darreres liquidacions eren datades el 9 de gener de 1785 (ps. 46-47). Passats aquests comptes, la vila quedava a deure a l'empresari, 4.232 Ll. 13 s. Per què es devia encara aquest import? Doncs perquè encara quedaven unes partides que els elets no havien pogut cobrar: "Se esta devent als elets

Ciuret	410 Ll. 15 s.
Prensa	86 Ll. - sense los sous
lo 15e	4.080 Ll. -
	4.576 Ll. 15 s.

(p. 33).

O sigui que si es cobrava tot allò que quedava pendent, després de pagar l'empresari, encara hauria quedat un romanent, segons aquest compte, de 344 Ll. 2 s. Però aquests darrers números només hi figuren com un apunt, com un càlcul de control que devien fer.

Amb data 20 de febrer de 1784 hi ha un ofici del Vicari General, Dr. Ramon Foguet, dirigit a mossèn Josep Bonet, mitjançant el qual l'autoritza a sebollir el cadàver de Francesc Foraster, un pagès de la vila, a l'Església, tal com ho havia deixat ordenat el finit al seu testament; això sí, la concessió la feia mitjançant el pagament de 10 Ll., import que s'havia d'aplicar a despeses d'ornaments o en allò que mossèn Bonet cregués que era millor, però recomanava que la sepultura havia de ser "à una regular y proporcionada distancia de la tarima del Altar" i que no havia de perjudicar el paviment (p. 11). Sembla que la sollicitud d'aital sebolliment no va ser pas cursada pel vicari de la vila, sinó que la van demanar directament els familiars del difunt.

Ja les obres devien estar força avançades quan trobem les primeres despeses que es pagaven a l'escultor. No sabem ben bé si era el 24 de febrer de 1784 o el 9 de gener de 1785, els comptes no ho aclareixen, quan trobem el següent assentament: "ha pagat á Joseph llagostera Inpresari consta de Apoca de rebuda de 24 de fabre 1784 y de 9 de Jane de 1785 (...) ha pagat [a] Joan Xanxo escultor consta de rebuda 31 Ll. 17 s. 6". Bé, si no ho aclareix aquest assentament, sembla que es pot deduir que va ser en la primera data, perquè en la segona trobem una altra època de liquidació "al escultor" -aquest cop sense esmentar el seu nom- per un import de 64 Ll. 10 s., que suposem que van ser totes les despeses que va ocasionar l'artista, perquè no en trobem cap més, i creiem que van ser destinades a les cinc imatges de la façana: la Mare de Déu Assumpta, a la fornícula central, els dos àngels que la custodiaven, al capdamunt dels capitells de les columnes interiors, les dues imatges que ornamentaven la façana entre les dues columnes de cada costat de la portalada, i els motius vegetals que coronaven els dos capitells de les columnes exteriors. El total que es va liquidar a Joan Xanxo va ser 96 Ll. 7 s. 6 d. (ps. 46-47). Amb aquestes pagaments que es feien a l'artista es pot deduir, insistim, que les obres ja devien estar força avançades, tant en el seu conjunt com a obra de fàbrica, com pel que es referia a la part ornamental de la façana.

El mes de juliol de 1785, mossèn Josep Bonet, Vicari Perpetu de la Parròquia, i l'Ajuntament, presidit aleshores pel Batlle Josep Munter, el regidor Josep Roig i Joan Boronat com a administrador de l'obra que s'estava acabant, dirigien una instància a l'Arquebisbe monsenyor Francesc d'Armanyà (que havia fet la seva entrada a la diòcesi el dia 6 de juny anterior) i després d'informar-lo que, amb l'autorització dels seus predecessors, Mons. Joan Lario i Mons. Joaquim de Santiyán, amb decrets de 19 de juliol de 1777 i 28 de febrer de 1780, respectivament, estaven acabant una església nova "la qual en el dia se halla mui immediata â su ultima perfeccion, y lo estará ciertamente para el dia diez, y siete del mes de Sep[tiem]bre proximo", li supliquen que els concedís "los permisos necesarios para la continuación (aquesta darrera part crida l'atenció, perquè ja estava pràcticament acabada) y para bendezir la nueva Iglesia" (p. 3). A la mateixa instància li demanaven autorització per a enrunar l'església interina que "esta ruhinosa, y mui cercana â la nueva", les quals coses els feien témer que, amb l'enrenou de les festes que pensaven de fer amb motiu de la benedicció, es poguessin produir "algunas desgracias en el numeroso gentio, que acudirá de varias partes" i manifestaven la seva intenció d'enrunar-la almenys "hasta el Prebiterio, quedando este con la decencia, y resguardo, que es devido". I encara, en un "Otro si", demanaven permís per a traslladar, uns quants dies abans de la benedicció, els cadàvers que havien estat sebollits a la interina, per tal de no haver de remoure el pis, l'enrajolat, del paviment, i en evitació de noves despeses.

La resposta de Monsenyor Francesc d'Armanyà porta data de 27 del mateix mes (feta aprofitant el marge esquerre de la sol.licitud dels prohoms borgencs -és evident que aleshores eren més estalviadors de paper que no pas ara), concedia, evidentment, tots els permisos que demanaven, però requerint que se l'informés de la nova església i de la "decencia en todo para celebrarse en ella los Divinos officios" i, en un detall que demostra que la informació que tenia no era la correcta o no havia estat prou ben interpretada, ordenava "que los desechos de la Iglesia antigua (no sembla pas referir-se a la interina, sinó a la vella) en el caso de su demolicion se aprovechen para la nueva obra, ó de la Iglesia, ó de la Sacristia". (p. 3) Sembla evident que l'Arquebisbe, o el redactor de la resposta, no s'havia adonat del què se l'informava quan se li deia "la qual en el dia se halla mui inmediata â su ultima perfeccion, y lo estara ciertamente para el dia diez, y siete del mes de Sep[tiem]bre proximo". Els enderroc de l'església interina, si de cas, devien servir per alguna altra cosa.

Encara, aprofitant la part inferior del marge esquerre que havia quedat en blanc, hi ha la certificació de mossèn Josep Bonet, mitjançant la qual sabem que s'havia entrevistat personalment amb el Prelat, on diu: "Por Comision que de palabra me dio V.S. Illma. el dia Ciete del presente mes de Setiembre. Certifico, y doy féé [sic]: Como la Iglesia nuestra se halla fenecida, y Adornada de todo lo necesario para celebrarse los Divinos officios, no solamente con la ermosura exterior é interior, si que tambien con los Altares, y Ara Correspondientes, con las Pilas [sic] de Agua bendita, y Cerrada con sus correspondientes Puertas".

L'autorització del Sr. Arquebisbe la trobem al mateix document, sempre aprofitant els espais que quedaven en blanc al marge esquerre de la sol.licitud original de la vila. Des de la nostra perspectiva actual, no deixa de ser xocant aquest aprofitament del paper, cosa que aleshores devia ser normal, perquè el paper resultava molt car ja que el cartipàs que es comprà per tal d'anotar els comptes d'ingressos i de despeses va

costar 8 s. Pensem que aquest mateix foli, escrit al recte i al verso, devia anar i venir de Tarragona un mínim de quatre vegades, ja que conté la sol·licitud original, la primera autorització del Prelat, la certificació de mossèn Bonet i l'autorització definitiva de l'Arquebisbe, datada el 15 de setembre, és a dir, dos dies abans de la festa de la benedicció, cosa que fa pensar que el permís el devien anar a buscar personalment. Aquesta darrera autorització diu: "segun resulta de la certificacion antecedente, del propio Parroco, concedemos al mismo la licencia necesaria para su bendicion" i afegia que hi poguessin celebrar totes les funcions i oficis religiosos. (p. 3) Remarquem que en cap de les dues autoritzacions de Monsenyor d'Armanyà no es fa cap mena de menció del permís requerit per a procedir al trasllat de cadàvers; ni cap nota que el negui. Cal suposar, però, que el permís es devia concedir (podia haver estat un permís verbal, concedit a la visita que li va fer personalment el vicari Bonet) més encara si tenim en compte que la prohibició d'aquesta mena d'enterraments a l'interior de les esglésies, no va venir fins gairebé dos anys més tard, segons una llei del regnat de Carles III, datada l'abril de 1787²³. Però és que, a més a més, d'abans de posar el mosaic (creiem que va ser als anys cinquanta), en recordem diverses de sepultures al peu de diversos altars però sobretot, a la nau central, sota el cor, és a dir, entre les dues primeres columnes del temple, on hi ha les piques de l'aigua beneita, hi havia tres lloses de tres antigues sepultures, sepultures que Cronologia Parroquial documenta i situa al mateix lloc i diu que són tres enterraments que va fer construir mossèn Bonet i "en el del mig hi posà a Mn. Josep Grau per haver sigut l'iniciador i principal protector de l'obra, a la part dreta hi ha una lauda [sic] més modesta la qual correspon al Dr. Reixach i la part esquerra en una llosa sense cap inscripció se la destinà per a ell"²⁴.

²³MORERA. *Tar. Crist.*, vol. V, p. 172.

²⁴DASCA. *Cronologia*, ps. 5/6.

Benedicció de la nova església

Bé, deixem aquest tema i seguirem amb els actes que es van celebrar amb motiu de la festa de benedicció de la nova església de la Mare de Déu Assumpta. La documentació que hem pogut consultar a l'Arxiu Diocesà de Tarragona, només s'hi refereix, indirectament, una sola vegada. Si ens haguéssim refiat d'aquesta informació, només sabríem que va ser beneïda el dia 17 de setembre de 1785 i s'hi endevina que es volia fer una gran festa i que es confiava amb la presència de molta gent forastera, però res no explica de la festa, ni dels actes organitzats, ni tampoc de les despeses, possiblement perquè no devien anar a càrrec dels elets com hi havien anat les de la primera pedra vuit anys abans. La documentació que ens van deixar els borgencs del final del segle divuit no diu res dels actes festius i fa un salt per situar-se al 1787, com si la festa no hagués existit. Sortosament hem pogut recaptar una notícia, molt breu, això sí, exhumada d'un dietari de les Voltes, notícia que, malgrat el seu laconisme, ens ofereix alguns detallets. Encara ens cal dir, abans de seguir, que va ser gràcies a aquesta notícia que ens vam adonar que fallava alguna cosa en la informació que teníem fins aleshores pel que feia a la data d'acabament de les obres i benedicció del nou temple.

Efectivament, les notícies que havia publicat Artur Dasca senyalaven el 1773 com a inici de les obres, ja ho hem vist abans, i el setembre de 1777 com la data de l'acabament²⁵; però l'any 1989, quan es va publicar el Dietari de Manuel Juncosa de les Voltes²⁶ ens vam adonar que alguna notícia que s'havia publicat com a certa, no ho era, perquè l'esmentat dietari de les Voltes demostrava que la nova Església de la nostra vila no es va beneir fins el setembre de 1785, cosa que ha confirmat la documentació exhumada i que hem estudiat a través d'aquest article. La notícia de Manuel Juncosa diu: "Memòria de las festas que's feren en las Borjas lo[s] dia[s] 17, 18 y 19 de setembre del any 1785, de una Iglésia q[u]e se ha fet, molt bonica. Hy hagué carros triunfan[t]s, mol[t]s balls y un grandís[s]im concurs de gen[t]"²⁷. La nota és telegràfica, ja ho hem dit abans, però ens dibuixa, en esquema, la gran festa, els actes de la qual s'allargaren durant tres dies, i ens assabenta de la gran afluència de gent (cosa que ja es preveia -ja ho hem vist), de la presència de balls diversos, que no especifica, (possiblement també el ball de diables) i dels carros triomfants, que tampoc no detalla en què consistien.

Bé, l'Església ja era acabada i els borgencs n'estaven ben cofois, lògicament (això es nota en les paraules que escrivia mossèn Bonet en la seva certificació: "no solamente con la ermosura exterior é interior"), però els comptes no s'havien liquidat del tot, encara. Les darreres anotacions dels comptes que hem trobat, no es passaven fins el 16 de novembre de 1787, dos anys i dos mesos després de la seva benedicció. Aquell dia, l'empresari Josep Llagostera va cobrar la partida més grossa de totes les

²⁵DASCA. *Cronologia*, ps. 5/6; *El Matí*, 30-6-1935.

²⁶JOVÉ I HORTONEDA, Ferran. *MEMORIA. Dietari manuscrit de Manuel Juncosa, de les Voltes, 1764-1863*. Transcripció i notes de, in PENELL revista d'Història. Editada pel Centre d'Estudis de la Comarca de Reus. Reus, 1989, ps. 125-147.

²⁷JOVÉ. Dietari, p. 135).

que hem anat trobant: 4.203 Ll. exactes, 1027 de Josep Munter, 2.076-17-6 de Salvador Roig, 1027-2-6 d'Isidre Borràs i 72 de Joan Boronat; però com que se li devien, encara, 4.232 Ll. 13 s. 6, encara li van quedar a deure un remanent que no hem trobat comptabilitzat enlloc i, tot i que volem creure que les hi devien satisfer, desconeixem quan i com ho varen liquidar.

Cost de les obres de la nova església

Els comptes totals de la construcció de la nova Església Parroquial de la Mare de Déu Assumpta, d'acord amb les anotacions i les xifres que hem trobat anotades, són els següents:

Pagat per l'obra de fàbrica pròpiament dita:

-Pagades a Pere Llagostera	9.635- 7- 5	
- " a Josep Llagostera	6.952-16- 8	16.588- 4- 3
-Pagades per compra de terrenys		568-12- 9
- " pel lloguer de l'Abadia		126- 0- 0
- " per despeses diverses		98-12- 9
- " a l'escultor		96- 7- 6
- " pels plans de l'Església		77- 2- 0
- " per diverses despeses de notari		63- 0- 0
- " " despeses del plet del Ciuret		45- 3- 6
- " " la festa de la primera pedra		35-10- 0
- " " despeses de control de l'obra		12- 2- 0

Sumen 17.710-14- 7

Més les 124-6-10 que es devien el gener de 1787, que no trobem comptabilitzades 124- 6-10

Total que va costar l'església 17.835- 1- 5

=====

Hem vist abans, quan es parlava del pressupost de l'obra que es pensava construir²⁸, que havien calculat un pressupost aproximat de 18.000 Ll.; ara podem dir, doncs, que van filar tan prim que gairebé ho van encertar: l'error només va ser de menys 165 lliures, en números rodons.

On no hi va haver coincidència va ser en el pressupost de l'empresari que, de les 15.450 Ll. pressupostades originalment, va pujar fins a 16.712-10-11, amb un increment de 1.262 lliures, també en números rodons, cosa que representa un desfasament del 8'168% sobre la proposta inicial. De totes maneres, sembla que no els devia venir de nou i que ja estava previst des de bon principi, perquè a l'hora de fer els càlculs ja insinuaven aquesta possibilitat en anotar diverses de despeses extres, entre les quals el "aumento de dicha obra" (f. 1r.).

Una bona part d'aquest desfasament es podria haver produït quan es va haver de nomenar un nou empresari per haver mort el que començà l'obra. Malgrat tot, insistim, en el total previst no hi va haver cap mena de dèficit, ben al contrari.

En aquest darrer apartat hem vist l'import total a què va ascendir el cost de les obres de l'Església de Santa Maria Assumpta, i només s'ha dit que els borgencs es van aplicar un quinzè per tal de fer front a les despeses, sense fer-ne un detall específic, però sabem que s'ha dit, i s'ha escrit a la Cronologia Parroquial (vegeu més endavant p.) que hi van haver donatius i llegats i que hi va haver dues cases -cal Vall i cal Martorell- que van ser molt esplèndides amb les seves aportacions a les obres. No estem pas en condicions de negar-ho, però tampoc de confirmar-ho. Podem afirmar, però, que els comptes que hem trobat anotats no en diuen res i això ens fa pensar que no hi devia haver ni donatius, ni llegats, ni esplendidesa. Estem convençuts que si haguessin existit els llegats de mossèn Grau o de mossèn Reixach als quals es refereix la Cronologia, haurien figurat en algun lloc o altre; tampoc enlloc no diu que les cases esmentades haguessin donat res.

De totes maneres, sumats tots els imports de les recaptacions del quinzè que hem trobat anotats, ens surt un total de 17.204 Ll. 6 s. 3 d.; tot això, comptant-hi una liquidació de 4.203 Ll. que feien els elets Josep Munter, Salvador Roig, Isidre Borràs i Joan Boronat el 16 de novembre de 1787, import que suposem procedent de cobraments del quinzè, però que no ho indica enlloc. Si aquest import el contrastem amb el total de les despeses efectuades, ens resulta, sempre en números rodons:

Import total de les obres	17.835 Ll.
" " recaptat pel quinzè	17.204 Ll.
Dèficit	631 Ll.
=====	

Dèficit que no podem justificar correctament perquè no trobem cap mena de documentació, possiblement per haver-se perdut. De totes maneres, cal advertir que quedaven alguns serrells o restes per a cobrar, per problemes de morositat, que sembla que les van anar cobrant de mica en mica. La documentació de les obres de

²⁸Vegeu més enrera, pàg. 12-14.

l'Església relaciona un tal Miquel Sarret, o Sanet, boter d'Alforja, que el setembre de 1788 (feia tres anys que el temple havia estat beneït) encara devia als elets 199 Ll. 17 s. 5 d., quantitat que es comprometia pagar en quatre terminis (que no va complir). Hem trobat anotacions fins el 1793, any que aquest senyor lliurava 40 Ll., però, segons els nostres comptes, pels imports que trobem anotats, encara van quedar pendents 28 Ll. 17 s. 5, que no es devien liquidar o que no les van arribar a anotar, possiblement per avorriment. Com aquest (i el Ciuret que hem vist abans -que també era d'Alforja-, dit sigui de passada, que no sabem si ho van liquidar tot), potser n'hi va haver algun altre. En tot cas, però, no consten enlloc.

Aquesta discrepància en les xifres, és la que ens obliga a ser prudents a l'hora d'assegurar que no hi van haver aportacions voluntàries ni deixes de les cases principals. Direm, però, que tenim forts, i justificats, dubtes que haguessin existit, perquè, insistim, no hi ha cap mena d'anotació que ho faci pensar.

Epíleg

Vet aquí, en un breu resum, la història de la nostra bonica església, dedicada a la Mare de Déu Assumpta. Aquesta església, però, va ser inaugurada sense la cúpula que corona el creuer central, que va ser construïda gairebé un centenar d'anys més tard. Tampoc no hi havia els preciosos retaules que s'hi van anar col·locant posteriorment: el del Sant Crist, el del Sant Sepulcre, El de la Mare de Déu del Roser (que a parer de la gent que el recorda era una vertadera joia artística), el de la Puríssima, el de Sant Josep... tots els quals, malauradament, va sucumbir a la dèria iconoclasta provocada per l'aixecament feixista del juliol de 1936. Però tot això ja forma part d'una altra història.

29.- Obra, f. 1r.

Appendix

Núm. 1

"Petrus miseratione divina sancte Tarraconensis ecclesie archiepiscopus. Dilecto in Christo vicario ecclesie de Borgis vel eius locotenensis. Salutem in Domino. Nudus visitationis officium exercentes mandavimus iuratis et probis hominibus dicti loci quod facerent unum breviarium ad opus ecclesie vestre. Postmodum fuit nobis expositum per ipsos probos homines pro faciendo unum lectionarium habent complementum librorum in ipsa ecclesia. Sane quia nunc ipsi probi homines convenerunt cum Berengario Company, scriptor littere Tarraconem, quod faciat ipsum lectionarium et ipsum perficiat infra unum annum a datis presentis computandum. Idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus contra eos de cetero, ratione dicti breviarii, ne procedatis, imo si excommunicati sunt ratione predicta eos absolvatis in forma ecclesie consueta, iniugendo eis pro modo culpe penitentiam salutem. Si vero infra dictus tempus non facerint fieri dictum lectionarium contra eos, lapso dicto anno, procedatis donec ipsam fieri fecerint prout mandamus procedi pro ipso breviario. Datum Terracone III die iunii anno a nativitate Domini MCCCLXX tercio". F. JAVIER ROCOMA VENDRELL. Notas sobre copistas de libros en el Arzobispado de Tarragona. (s.XIII - XIV), a Quaderns d'Història Tarraconense. Vol. I, ps. 59 a 68. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Excma. Dip. Prov. de Tarragona, 1977.

Núm. 2

"Deinde vero septima die novembris anno predicti [1384], predicti venerabiles jurati et Arnaldus Vilagut syndicus et procurator predictus existentes inter castrum de Borgis in quo jurati et probi homines de Borgis designarunt construi dictam capellam requisiverunt me dictum Petrum Banqueti notari de Alfurgia et Raymundum Cervera vicarium de Borgis ibidem existentes quatenus in predictis aponeremus nostrum assensum et nos dicti rector et vicarius per nos et nostros successores ad laudem Dei Omnipotentes et totius curie celestis..... singulis consentimus et ea firmamus et laudamus absque tamen prejudicio domine Archiepiscopi et ecclesie Tarracone et dicte ecclesie de Borgis et rectoris Alfurgia cuiusque alterius". ("Inter castrum" pot voler dir, simplement "dintre el clos murallat de les Borges". Recordem que l'any 1363, per manament de Pere el Cerimoniós, totes les viles i llocs s'havien hagut de fortificar i tancar-se de muralles. FORT. Notícia, p. 79).